

Odnos naravi i milosti u misli Martina Luthera

Galac, Boris

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Đakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:233230>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

ODNOS NARAVI I MILOSTI U MISLI MARTINA LUTHERA

Diplomski rad

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Boris Vulić

Student:

Boris Galac

Đakovo, 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	3
SUMMARY	4
UVOD.....	5
1. ŽIVOT I DJELO MARTINA LUTHERA.....	6
1.1. Rani život i obrazovanje	7
1.2. Duhovno traganje Martina Luthera	7
1.3. Put prema reformaciji	10
1.3.1. Pitanje oprosta.....	11
1.3.2. Devedeset i pet teza.....	14
2. NARAV U TEOLOGIJI MARTINA LUTHERA	17
2.1. Utjecaji na Lutherovo poimanje naravi	17
2.1.1. Utjecaj sv. Pavla.....	19
2.1.2. Utjecaj sv. Augustina	21
2.2. Lutherova kritika tradicionalnog shvaćanja naravi	21
3. POJAM MILOSTI U TEOLOGIJI MARTINA LUTHERA.....	23
4. ODNOS IZMEĐU NARAVI I MILOSTI U TEOLOŠKOJ MISLI MARTINA LUTHERA.....	27
5. UTJECAJ LUTHEROVE TEOLOŠKE MISLI NA KRŠĆANSKU TRADICIJU ..	31
ZAKLJUČAK	36
LITERATURA.....	38

SAŽETAK

Odnos naravi i milosti u misli Martina Luthera

Rad za cilj ima dublje prodrijeti u život i teološke koncepte Martina Luthera te istražiti kako su te ideje oblikovale kršćansku tradiciju. Kroz pažljivu analizu ključnih aspekata Lutherove misli, želimo postići temeljno razumijevanje njegove teologije.

Proučavanjem Lutherovog shvaćanja naravi i milosti, dublje ćemo se upustiti u srž njegove teologije. Osvrnut ćemo se na njegovu kritiku tradicionalnog koncepta ljudske prirode, prepoznajući kako je upravo to preispitivanje dovelo do ključnih teoloških zaključaka. Također, istražiti ćemo kako je Luther redefinirao pojam Božje milosti, ističući njezinu esencijalnu ulogu u spasenju te odbacujući ideju da ljudska djela mogu doprinijeti vječnom spasenju.

Osim toga, ovaj rad će analizirati utjecaj Lutherovih ideja na kršćansku vjeru kroz stoljeća. Promatrat ćemo kako su njegove teološke misli pridonijele razvoju protestantizma te kako su oblikovale mnoge različite denominacije unutar kršćanstva. Također, istražiti ćemo kako se njegova teologija povezala i preklapala s katoličkom teologijom, razmatrajući dinamiku i dijalog između ova dva krila kršćanstva.

Na temelju istraživanja, zaključujemo da Lutherova teologija nije proizašla iz izoliranih razmišljanja, već je duboko ukorijenjena u širem kontekstu vjerske misli svog vremena. Njegove ideje nisu samo povijesne, već imaju i suvremenu važnost. Njegovo razumijevanje naravi, milosti i spasenja i dalje oblikuje suvremene teološke rasprave i potiče razmišljanje o temama vjere, ljudske naravi i Božje milosti u modernom kršćanstvu.

Ključne riječi: Martin Luther, kršćanska tradicija, narav, milost, spasenje, protestantizam.

SUMMARY

The Relationship Between Nature and Grace in the Thought of Martin Luther

The aim of this study is to delve deeper into the life and theological concepts of Martin Luther and to explore how these ideas have shaped the Christian tradition. Through a careful analysis of key aspects of Luther's thought, we seek to achieve a fundamental understanding of his philosophy.

By examining Luther's understanding of nature and grace, we will delve deeper into the core of his theology. We will examine his critique of the traditional concept of human nature, recognizing how this questioning led to crucial theological conclusions. Additionally, we will explore how Luther redefined the concept of God's grace, emphasizing its essential role in salvation and rejecting the idea that human works contribute to eternal salvation.

Furthermore, this paper will analyze the influence of Luther's ideas on the Christian faith over the centuries. We will observe how his theological thoughts contributed to the development of Protestantism and how they shaped various denominations within Christianity. Moreover, we will investigate how his theology connected and intersected with Catholic theology, considering the dynamics and dialogue between these two wings of Christianity.

Based on the research, we conclude that Luther's theology did not emerge from isolated contemplation but is deeply rooted in the broader context of religious thought in his time. His ideas are not only historical but also have contemporary significance. His understanding of human nature, grace, and salvation continues to shape contemporary theological discussions and encourages reflection on topics of faith, human nature, and God's grace in modern Christianity.

Keywords: Martin Luther, Christian tradition, nature, grace, salvation, Protestantism

UVOD

Diplomski rad temelji se na sveobuhvatnom istraživanju života i teoloških doprinosa Martina Luthera, čije su ideje duboko obilježile povijest kršćanstva. Rad se fokusira na ključna pitanja koja su oblikovala Lutherovu teološku misao te na njegov značajan utjecaj na kršćansku tradiciju.

Prvo poglavlje rada donosi uvid u život Martina Luthera, prikazujući njegov put od rane mladosti do postizanja teološke zrelosti. Ističu se važni trenuci poput njegovog duhovnog traganja i otkrića koja su ga vodila prema reformatorskom razmišljanju. Ovo poglavlje pruža kontekst za razumijevanje temeljnih elemenata Lutherove teologije.

Drugo poglavlje razmatra Lutherovu teologiju naravi, odnosno teološka promišljanja o ljudskoj prirodi i njezinom odnosu prema Božjoj milosti. Utvrđuje se kako je Luther kritički preispitivao tradicionalno shvaćanje ljudske naravi, posebno pod utjecajem apostola Pavla i sv. Augustina. Njegovo tumačenje izvornog grijeha kao prisutnosti sklonosti grijehu, te naglasak na ljudskoj nemoći bez Božje intervencije, postaju ključni elementi njegove teologije.

Treće poglavlje istražuje koncept milosti u Lutherovoj teologiji, fokusirajući se na njegovu reinterpretaciju biblijskog učenja o milosti. Luther je istaknuo besplatnu i nezasluzenu prirodu Božje milosti, odbacujući pritom ideju da se spasenje može postići djelima. Ovdje se analizira kako je Lutherova interpretacija biblijskih tekstova oblikovala njegovo shvaćanje milosti kao osnovne komponente spasenja.

Četvrto poglavlje istražuje ključno pitanje odnosa između ljudske naravi i Božje milosti u Lutherovoj misli. Posebno se razmatra njegova kritika uvjerenja da ljudska djela mogu doprinijeti spasenju te se ističe njegovo učenje da je spasenje isključivo rezultat Božje milosti, primljene vjerom. Ova kritika temeljno je obilježje Lutherove reformatorske misli.

Peto poglavlje ispituje kako su se Lutherove ideje reflektirale u kršćanskoj tradiciji. Analizira se kako su njegove misli utjecale na razvoj protestantizma i kako su se interpretirale u kontekstu katoličke teologije. Ovo poglavlje ukazuje na trajan utjecaj Lutherovih učenja na oblikovanje kršćanske vjere i njenu raznolikost.

1. ŽIVOT I DJELO MARTINA LUTHERA

Ovo poglavlje će nam pružiti dublji uvid u život Martina Lutera, istaknutog reformatora čije je nasljeđe ostavilo dubok i neizbrisiv trag u povijesti kršćanstva. Posvetit ćemo se ključnim trenucima u Lutherovom životu i njegovom djelu. Krenut ćemo od istraživanja njegovih ranih dana i duhovnih iskustava te ćemo pokušati razumjeti kako su ta rana iskustva oblikovala temelje njegove kasnije teologije. Nadalje, dublje ćemo istražiti ključne trenutke njegove duhovne krize te analizirati kako su te faze transformirale njegovu razumijevanje naravi i spasenja. Poseban fokus bit će na počecima njegove odvažne borbe s društvenim i crkvenim uvjetovanostima tog doba, uključujući i osvrt na pitanje oprosta koje je označilo početak Lutherovog suočavanja s izazovima svog vremena.

1.1. RANI ŽIVOT I OBRAZOVANJE

Martin Luther rođen je 10. studenog 1483. godine u Eislebenu, njemačkom gradu, a mladost je proveo u Mansfeldu. Odrastao je u obitelji srednje klase, a njegov otac Hans Luther bavio se iskopavanjem bakra. Luther se kasnije prisjećao čestih i grubih kažnjavanja, međutim, u to vrijeme strogi odgoj nije bio ništa neobično. Lutherovi roditelji su do kraja života imali srdačan odnos. Što se tiče vjerskog života u roditeljskoj kući, na Lutera nije vršen nikakav utjecaj koji bi za ono doba bio neobičan. Njegovi roditelji su bili pobožni, ali su gajili praznovjerja koja su u ono doba bila raširena.¹ Bainton, protestantski crkveni povjesničar, zaokružuje stanje tadašnje pobožnosti:

„U vjerovanjima tog neukog svijeta, s kršćanskom mitologijom su bili pomiješani čak i elementi starog njemačkog poganstva“. U školi se djecu podučavalo svetim pjesmama. Napamet bi naučili Sanctus, Benedictus, Agnus Dei i Confiteor. Pohađali su mise i večernjice te sudjelovali u životopisnim procesijama na svete dane. Svaki grad u kojem je Luther pohađao školu, bio je pun crkava i samostana. Čitavo obrazovanje kod kuće, u školi i na sveučilištu bilo je temeljeno na usađivanju straha od Boga i poštivanje Crkve. Razlog u Lutherovoj depresiji leži u napetosti koje je srednjovjekovna religija namjerno inducirala, naizmjenično igrajući na strah i nadu.

¹ Usp. B. LOHSE, *Martin Luther*, Zagreb, 2006., 30.

Pakao se pothranjivao kako bi se u ljude usadio strah da budu natjerani na sakramente Crkve.²

Luther je pokazao izvanredan intelektualni potencijal, zbog čega je dobio priliku za obrazovanje. Veliki značaj imalo je vrijeme koje je proveo u Magdeburgu i Eisenachu u kojem je i završio školovanje. U godinama sazrijevanja bio je u doticaju s najpobožnijim duhovnim pokretom cijelog srednjeg vijeka „Braća zajedničkog života“. Kasniji Lutherov razvoj bio je studij u Erfurtu na kojem je završio studij na humanističkom fakultetu. Tamo je naučio gramatiku, retoriku i aristotelovsku logiku kao i poznavanje Aristotelove etike i metafizike. Uz ockhamizam, veliku važnost kod Luthera imao je i Augustin. Njemu su kasnije postala važna i mistična djela. A bavio se i sa starocrkvenom i srednjovjekovnom tradicijom.³

1.2. DUHOVNO TRAGANJE MARTINA LUTHERA

Na očevu želju, Luther je nakon promocije u *magistra artium*, 1505. godine odlučio studirati pravo. Međutim, prekretnica je bila 2. srpnja 1505. godine kod Stottemheima u blizini Erfurta dok se vraćao u školu nakon posjeta svojim roditeljima. Iznenađujućim načinom bacila ga je na zemlju. Bainton opisuje događaj:

„U tom jednom jedinom bljesku, on je vidio rasplet drame življenja. Tu je bio svezastrašujući Bog, neumoljiv Krist, a svi zlobno gledajući vrazi koji su iskakali iz svojih vrebajućih mjesta u bari i šumi, koji bi uz zajedljiva cerekanja mogli zgrabiti njegov pramen rudlave kose i povući ga u pakao. Nije nikakvo čudo da je uskliknuo za svecem svoga oca, zaštitnicom rudara: ‘Sveta Ano pomози mi! Postat ću redovnik!’“⁴

Lutherov ulazak u samostan treba sagledati u širem kontekstu snažnog otpora prema srednjovjekovnoj Crkvi koji je proizašao iz očajničkog nastojanja da se slijedi put koji je ona propisivala. Kao i mnogi drugi u srednjem vijeku, Luther je bio svjestan očekivanja koja su se od njega tražila zbog njegovog očajnog duhovnog stanja. Crkva je naučavala da nijedna razumna osoba neće čekati do smrtnog časa da se pokaje i moli za milost. Od početka do kraja, jedini siguran put bio je iskoristiti sve oblike pomoći koje

² R. H. BAINTON, *Na tome stojim. Život Martina Luthera*, Zagreb, 2002., 23.

³ Usp. B. LOHSE, *Martin Luther*, 31.

⁴ R. H. BAINTON, *Na tome stojim. Život Martina Luthera*, 28-32.

je Crkva nudila: sakramente, hodočašća, indulgencije i zagovor svetaca. Vjerovalo se da će onaj tko umre odjeven u redovnički habit biti posebno milostivo primljen na onostranom svijetu. Bainton piše kako je čak i Toma Akvinski tvrdio da nošenje redovničkog habita predstavlja drugo krštenje kojim se grješnik vraća u stanje nevinosti koje je imao prilikom prvog krštenja. Lutherova duboka tjeskoba zbog mogućnosti smrti bila je značajna te u potpunosti razumljiva. Čovjek koji će kasnije ustati protiv monaštva postao je redovnik iz istog razloga kao i tisuće drugih - kako bi spasio svoju dušu.⁵

Međutim, među dublje razloge koji su doveli do Lutherova odlaska u samostan, navodi Lohse: „...bila su njegova unutrašnja previranja...”⁶ U tom pojmu nalaze se mnogi Lutherovi problemi koji su dio teološke, ali i osobne prirode. Luther je često postavljao pitanje kako zadobiti milostivog Boga. Teološki preduvjet za posebno naglašavanje tog pitanja kod Luthera je pravednost po djelima, što znači da se čovjeku temeljno pripisuje sposobnost da svojim prirodnim snagama ljubi Boga iznad svega i da mu da potpuno povjerenje. To pitanje kod Luthera postaje aktualno tijekom samopreispitivanja prije ispovijedi, kao i kod djela zadovoljštine koja svećenik propisuje u obliku pokore. U tim unutarnjim previranjima koja su mučila mnoge ljude krajem srednjeg vijeka, posebnu ulogu imala su iskustva iz molitvene prakse, strahovi zbog vlastite nedostatnosti pred božanskim zahtjevima, kao i svijest o mogućoj skoroj smrti, te pitanje pripadamo li onima koji su predodređeni za spasenje ili onima koji nisu. Bez tih pitanja, malo tko bi bio spreman kupiti oprost za sebe ili umrle članove svoje obitelji koji trunu u čistilištu. O svim tim pitanjima vezanim uz Boga, Luther je duboko razmišljao s velikom ozbiljnošću.⁷ Dalje u radu detaljnije ćemo raspravljati upravo o tim pitanjima.

Godine 1507., Luther je u erfurtskoj katedrali zaređen za svećenika. Bainton opisuje da se Luther sjećao svog pristupa obredu za vrijeme svoje prve mise:

„Pred tim sam se riječima potpuno skamenio i užasnou. Pomislio sam: „Kojim ću jezikom osloviti takvu Uzvišenost, s obzirom da su svi ljudi od straha trebali zadrhtati čak i u nazočnosti zemaljskog princa? Tko sam ja, da bih podigao svoje oči ili podigao svoje ruke prema božanskoj Uzvišenosti. Anđeli ga okružuju. Na

⁵ Usp. R. H. BAINTON, *Na tome stojim. Život Martina Luthera*, 28-32.

⁶ B. LOHSE, *Martin Luther*, 32.

⁷ Usp. *Isto*, 32-33.

njegovo kimanje zemlja se tresse. I hoću li ja, mali, mizerni pigmej reći: ‘Želim to, molim za to? Jer ja sam prah i pepeo i pun grijeha, a govorim živom, vječnom i istinskom Bogu.’“⁸

Luther se često ispovijedao, gotovo svakodnevno. Ispovijed je trajala nekad i nekoliko sati. Ponavljao je ispovijedi kako bi bio siguran da je sve uključio, kritički prolazeći kroz čitav svoj život, sve dok se ispovjednik ne bi umorio i kako navodi Bainton, ne bi uzviknuo: „Čovječe, Bog se ne ljuti na tebe. Zar ne znaš da ti Bog zapovijeda da se nadaš?“⁹

U početku Luther nije imao namjeru pokrenuti bilo kakvu veliku reformu osim u području teološkog obrazovanja. Naglasak je stavljao na važnost Biblije, ističući da bi teološko učenje trebalo biti utemeljeno na njenom proučavanju, a ne na dekretalima skolastičke filozofije i crkvenih autoriteta. Na svojim predavanjima o Poslanici Rimljanima, Luther je izrazio kritiku prema luksuzu i neznanju svećenstva. U svojim bilješkama, jasno je osudio i moralno upitne postupke papinske vlasti, posebno ratovanje pape Julija II. Ovo su bile rane indikacije njegovog nezadovoljstva s nekim nemoralnim pojavama u Crkvi. Unatoč tome, u to vrijeme Luther se nije izražavao snažno protiv šire korupcije i problema unutar Crkve kao što su to činili neki njegovi suvremenici. Njegov glavni fokus bio je na teološkim pitanjima, a kasnije će se njegovo razumijevanje i kritika Crkve produbiti kako će se sukobi s papinstvom i katoličkom hijerarhijom produbljivati. Važno je napomenuti da su Lutherove teološke ideje i rani kritički ton prema Crkvi postavili temelje za buduće reformatorske napore, a njegovo kasnije djelovanje bit će od presudnog značaja za velike promjene koje su uslijedile u Crkvi i cijelom kršćanskom svijetu.¹⁰

Reformacijski prijelom treba promatrati u svjetlu Lutherovog teološkog razvoja, koji započinje oko 1513. godine. U tom razdoblju Luther još uvijek nije napustio Katoličku Crkvu svog vremena. Prije spora o oprostima, on nije bio svjestan proturječnosti u odnosu prema Rimu. Međutim, tijekom tog razdoblja sve je češće dolazio u sukob sa skolastičkom teologijom. Pozivajući se na učenje Augustina, Luther je kritizirao pelagijance svoga vremena i zagovarao neslobodu čovjekove volje u pitanjima koja se tiču spasenja. Snažno je zastupao isključivo djelovanje božanske

⁸ R. H. BAINTON, *Na tome stojim. Život Martina Luthera*, 7.

⁹ *Isto*, 49.

¹⁰ Usp. *Isto*, 63.

milosti koja se prima vjerom. Ova nova teologija pronašla je svoj najoštiji izraz u Lutherovoj "*Disputaciji protiv skolastičke teologije*" koju je objavio 4. rujna 1517. godine. Sukob između Luthera i Rima, međutim, nije nastao zbog ove disputacije, već zbog manje radikalnih teza o oprostima koje je Luther objavio 31. listopada 1517. godine. Tada je istaknuo kritiku prodaje oprosta i prodaju indulgencija, što je dovelo do javnog iznošenja njegovih neslaganja s praksama Katoličke Crkve. Sukob između Luthera i Rima nastavljao se uglavnom u razdoblju od 1517. do 1521. godine, kulminirajući crkvenim i državnim izopćenjem. Nakon tog dramatičnog razdoblja, Luther je duboko oblikovao kršćanski svijet i značajno utjecao na kasniju reformaciju te sam razvoj protestantskih crkava. Njegov teološki razvoj i njegova borba za vjerske ideje ostavili su neizbrisiv trag na povijest kršćanstva. Lutherov uspjeh u širenju nauka i njegov utjecaj na reformaciju može se objasniti njegovim suprotstavljanjem određenim praksama Katoličke Crkve, poput prodaje oprosta te naglašavanjem ključnih teoloških koncepata kao što je spasenje isključivo vjerom.

Kasnije u radu ćemo istražiti Lutherov nauk o milosti, no u ovom poglavlju želimo se zadržati na važnoj temi oprosta koja je poslužila kao polazište za sve što će slijediti.¹¹

1.3. PUT PREMA REFORMACIJI

U povijesti kršćanstva, jedan od važnijih pojava svakako je bila reformacija. Period reformacije iznjedrio je promjene koje su duboko oblikovale tijekom kršćanske vjere i povijesti. Reformacija nije bila samo teološki pokret, već i društveni, kulturni i politički pokret koji je podigao temelje moderne Europe. Pitanja koja su mučila umove srednjovjekovnih teologa i vjernika, pitanja o spasenju, milosti, oprostima i prirodi čovjeka, postavila su temeljne pretpostavke za Lutherovu kritiku i pokretanje reforme.

Ključni događaji koji su prethodili Lutherovim 95 teza su svakako njegova kritika tradicionalnog shvaćanja oprosta i njegova unutarnja duhovna kriza o kojoj smo mogli pročitati ranije. Ovi trenuci pripremili su teren za ono što će uslijediti, za Lutherovih 95 teza i samu reformaciju.

¹¹ Isto, 124.

Grbešić navodi kako:

„Uzroke reformacije ne smijemo tražiti u oprostima, nego u događajima koji su joj prethodili. Avinjonskim sužanjstvom i velikim zapadnim raskolom pape su izgubili svoj univerzalni značaj. Zbog oslabljenoga papinstva konciliaristička teorija ponovno je zaživjela, a dekadentna skolastika pogodovala je razvoju nominalizma koji u središte misli nije stavljao univerzalno i objektivno, nego individualno. Teološka pitanja koja je Luther razvio već su bila prisutna u 14. i 15. stoljeću. Svojom osobnošću, osobnim iskustvom, ljutitim temperamentom, propovjedničkim darom tim pitanjima dao je sasvim novu težinu koja je od tako tražene reforme Crkve dovela do reformacije.“¹²

1.3.1. Pitanje oprosta

U ranoj Crkvi, oprost grijeha bio je dostupan samo jednom, nakon krštenja. Za ozbiljne grijehe poput ubojstva ili otpada od vjere, zahtijevala se javna kanonska pokora predvođena biskupom. Ova pokora bila je izrazito zahtjevna, proporcionalna težini grijeha i njegovim posljedicama. Praksa pokore postala je doživotna od IV. stoljeća, gdje su pojedinci ostajali pod pokorničkim kaznama nakon obavljanja pokore, često uključujući zabranu bračnih odnosa. Vremenom su pojedinci sami birali djela pokore i obraćenja. Javni aspekt pokorničkog puta, koji je uključivao obred predvođen biskupom i sudjelovanje vjernika, ilustrira kako se obraćenje pojedinca promatralo u kontekstu Crkve. Drugim riječima, pokornik nije bio sam na svom putu; bio je potpomognut milosrđem Crkve, koje je služilo kao znak i posrednik Božjeg milosrđa.

Od VI. stoljeća, u Crkvi se širila nova forma obrednog slavlja sakramenta pomirenja. Ova forma, koja je započela u irskom i engleskom monaškom okruženju, iako isprva nailazila na različita mišljenja u Crkvi, donijela je značajne promjene. Sada su pokornik i ispovjednik bili sami u tom procesu. Pokornik je dublje ulazio u sebe, prepoznavajući svoje grijehe i priznajući ih ispovjedniku, izražavajući svoju iskrenu tugu zbog grijeha i želju za obraćenjem. Ova promjena je imala posljedice za eklezijalni karakter pomirenja. Elementi crkvene pokorničke prakse rane Crkve, uključujući optužbu za grijehe, pokornički put i odrješenje, sada su se saželi u jedan čin koji se

¹² G. GRBEŠIĆ, Uzroci protestantske reformacije, u: *Diacovensia* 28(2022.)1, 55-78., ovdje 77.

odvijao između pojedinog pokornika i ispovjednika. Molitva i zagovor Crkve postupno su se sveli samo na podršku pokorniku u njegovom osobnom naporu obraćenja.

Uvođenje „tarifne pokore“ predstavljalo je novi oblik isprike za grijeh. Isprva teška i dugotrajna, praksa se mijenjala kako bi se prilagodila pojedincima. Zamjene i otkupi postali su alternativa dugim pokorničkim razdobljima. Pokora se često izražavala kroz milodare ili izvršenje od strane drugih osoba umjesto pokornika uz naknadu. Ovaj pristup simbolički je promijenio razumijevanje pokore, stavljajući naglasak na odrješenje kao ključnom činu sakramenta. Od XII. stoljeća, odrješenje se obično daje odmah nakon ispovijedi, olakšavajući proces.

Pokora je izdvojena iz sakramentalnog događaja, omogućujući razlikovanje između vječne krivnje i vremenitih kazni za grijeh. Crkva je podržavala pokornika koristeći molitvu kojom je pružala olakšanje ili oprost za pokornički put. Ova pomoć, koju su često dobivali i oni koji nisu teško bolesni ili stari, jamčila je zagovorničku molitvu Crkve za pokornika, otpuštajući vremenite kazne za grijeh. Pokornik je i dalje bio dužan vršiti djela milosrđa, povezujući se s Crkvom.

U XI. stoljeću, otpuštanje vremenitih kazni počinje u Francuskoj i Španjolskoj te se proširuje tijekom XIII. stoljeća. Osim toga, pojmovno se izdvaja *indulgencija*, označavajući otpuštanje vremenitih kazni, povezano s jubilarnim godinama Crkve. Živi daju oproste za pokojne koji umru bez potpune pokore ili s vremenitim kaznama. U razvoju oprosta uvodi se ideja da se temelji na zaslugama Krista, Majke Božje, mučenika i svetaca, čuvanim kao duhovno blago u riznici Crkve (*thesaurus Ecclesiae*). Ovo razumijevanje oprosta kao pravnog čina Crkve koji raspolaže duhovnim dobrima bilo je važno za papinski privilegij podjele oprosta.

Praksa oprosta postajala je poželjna tijekom razdoblja kad se često govorilo o paklu i čistilištu. No, to razdoblje također donosi kritiku oprosta, uključujući Lutherovu i protestantsku kritiku. Kritika se usmjeravala ne samo na financijske zloupotrebe pri kupnji oprosta, već i na kvantitativno razumijevanje indulgencija. Prema tom shvaćanju, spasenje se ne bi trebalo zarađivati, što je naglasio Tridentski koncil. Koncil ističe važnost razlikovanja između vječnih i vremenitih kazni za grijeh te podržava umjeren i razborit pristup u podjeli oprosta, osuđujući svaku pohlepu za korist od prodaje oprosta.

Nakon II. vatikanskog koncila, tema oprosta nije se raspravljala, no papa Pavao VI. godine 1967. objavljuje apostolsku konstituciju *Indulgentiarum doctrina*, ključni dokument Katoličke Crkve o oprostima. Razvoj oprosta unutar Crkve otkriva se kao kreativni odgovor na promjenu u načinu pomirenja, prelazeći s javne pokore na privatnu ispovijed, gdje pokora dolazi nakon dobivanja odrješenja. Prakse zamjene i apsolucije omogućile su Crkvi olakšavanje teške pokore i otvorile vrata praksi oprosta. Oprosti su odraz ekleziološke istine da pokornik nikada nije sam na putu obraćenja, a povijest pokazuje da su oprosti, kao i sakramenti, slijedili logiku živog razvoja.¹³

Prvi značajan konkretni sukob koji je obilježio Lutherov put prema reformaciji, bio je upravo spor oko oprosta. Luther je izrazio nekoliko puta zabrinutost i upozorio na opasnosti oprosta kao tadašnjeg crkvenog učenja.

Macut navodi kako je prihod od prodaje oprosta bio važan izvor za goleme novčane potrebe kurije i crkvene države, osobito za luksuzan život u Rimu i brojne papine ratove¹⁴ dok Lohse ističe:

„Ni sami križarski ratovi, koji su vođeni od kraja 11. stoljeća, uopće se ne bi mogli financirati bez ubiranja sredstava od oprosta, budući da u to vrijeme još nije bilo banaka koje bi mogle pokriti silovitu potrebu za kapitalom koji je bio nužan za njihovo vođenje; crkvena zabrana ubiranja kamata, koja je nevoljko ublažena tek krajem srednjega vijeka, otežavala je, dakako, bankovno poslovanje. Od kasnoga srednjeg vijeka velike su se crkvene građevine, kao i drugi veći ekonomski projekti, često financirale raspisivanjem oprosta; inače se ne bi mogle realizirati velike zadaće vezane, na primjer, uz izgradnju cesta i mostova. Utoliko je oprost – zanemarimo li njegovu važnost za pobožnost – imao dijelom onu funkciju koja će kasnije pripasti kreditima.”¹⁵

U to vrijeme, oprost je predstavljao značajnu priliku za vjernike da se djelomično oslobode straha od čistilišta i vječnog suda. Čak je i Friedrich Mudri, saksonski elektor i Lutherov vladar, poticao praksu oprosta i naručio posebnu zbirku

¹³ Usp. B. VULIĆ, Navikavanje slobode na Božje milosrđe. O vremenitim kaznama i oprostima u: I. RAGUŽ – Š. ŠOKČEVIĆ (ur.), *O Božjem milosrđu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog simpozija o milosrđu održanog 22. travnja 2016. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku*, Đakovo, 2016., 75-94., ovdje 79.

¹⁴ Usp. I. MACUT, Spor oko oprosta – 95 teza Martina Luthera, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 58(2018.), 1, 5-18., ovdje 5.

¹⁵ B. LOHSE, *Martin Luther*, 44-45.

relikvija iz Venecije. Ove relikvije su bile izlagane jednom godišnje u dvorskoj crkvi u Wittenbergu, kako bi se putem pobožne kontemplacije moglo postići smanjenje kazne u čistilištu. Vrijednost tih relikvija, prema navodima iz toga vremena, iznosila je čak 127 800 godina smanjenja čistilišta. Ovo je ilustracija koliko je praksa oprosta bila raširena i koliko je značaj pridavan oprostima u to doba.

1.3.2. Devedeset i pet teza

Kao što smo mogli vidjeti u prethodnom poglavlju, Luther je bio dosta kritičan prema praksi kupovanja oprosta. On je smatrao da je fokus Crkve na oprostima, posebno kroz trgovinu relikvijama i indulgencijama, izopačio osnovnu poruku kršćanstva o milosti i spasenju po vjeri. Njegovih kontroverznih 95 teza objavljenih 1517. godine, u kojima je kritizirao oprost i prodaju indulgencija, pokrenule su lančanu reakciju koja je dovela do pokreta reformacije. Lutherovo suprotstavljanje praksi oprosta imalo je, navodi Lohse, ključnu ulogu u njegovoj borbi za obnovu Crkve i vraćanje njezine teologije na temelje Biblije i ranih kršćanskih nauka.¹⁶ Macut smatra kako je na Luthera neupitno utjecala Staupitzova kritika oprosta koju je izrekao u propovijedima u došašću 1516. te u korizmi 1517. godine gdje je otvoreno govorio protiv prakse oprosta te u to vrijeme i Luther počinje otvoreno preispitivati ovu praksu i to javno na Sveučilištu u Wittenbergu.¹⁷ Prije nego što je objavio svoje teze o oprostima, Luther se intenzivno bavio ovim pitanjem i o tome je diskutirao. Zapravo, već u okviru svojih predavanja o Psalmima iz razdoblja od 1513. do 1514. godine, iznio je svoje zabrinutosti u vezi s potencijalnom opasnošću lažne sigurnosti u spasenju koju bi prodavanje oprosta moglo prouzročiti među vjernicima. Osim svojih nastupa na teološkom fakultetu u Wittenbergu, Luther je također usmeno zagovarao svoje protivljenje oprostima. Opasno je bilo razmišljanje koje se počelo širiti među vjernicima, a prema kojem bi se preko oprosta mogla izbjeći kazna i zadovoljština. Luther je smatrao da je umjesto toga ključno da se pokajnik istinski obrati Bogu, potvrđujući time da je zaslužio kaznu i da ne traži izbjegavanje kazne putem oprosta.¹⁸

¹⁶ Usp. B. LOHSE, *Martin Luther*, 44-45.

¹⁷ I. MACUT, *Spor oko oprosta – 95 teza Martina Luthera*, 1.

¹⁸ Usp. R. KOTTJE – B. MOELLER, *Ekumenska povijest Crkve 2. Srednji vijek i reformacija*, Zagreb, 2008., 249.

Jedan od značajnih čimbenika koji su potaknuli Luthera da istupi sa svojim tezama leži u činjenici da koncept oprosta nije bio jasno i čvrsto definiran dogmatski. Luther, kao doktor teologije, ali i predavač i duhovni vođa, osjećao je pravo i odgovornost iznijeti svoje kritičke poglede na ovu temu i pokrenuti otvorenu raspravu kako bi se riješili akumulirani problemi i pitanja koja su proizašla iz prakse oprosta. Važno je naglasiti da su oprosti u to vrijeme imali značajnu financijsku ulogu u potrebama Crkve o čemu smo pisali u prijašnjem poglavlju. Zbog toga je izražavanje kritike prema oprostima moglo biti izuzetno rizično i opasno, te se Luther itekako svjestan toga trudio izbjeći ekstremne reakcije i potencijalnu optužbu za herezu. S obzirom na političke okolnosti svoga vremena, Luther je, navodi Macut, pažljivo balansirao između izražavanja svojih kritika i očuvanja svoje sigurnosti, kako bi se izbjegle moguće sankcije ili proglašenje heretikom.¹⁹

S ciljem suočavanja s ovom situacijom, Luther je 31. listopada 1517. godine, uoči Svih svetih, odlučio na vrata crkve u Wittenbergu iznijeti svojih 95 teza. U ovim tezama, Luther je napao prije svega prodaju oprosta i propovijedanje koje je okruživalo tu praksu. Prema Lutheru, upravo je ta manipulacija s oprostima dovela do raširene zablude o pravom putu prema spasenju i sigurnosti u toj spasiteljskoj nadi.²⁰

Nadalje, Macut navodi kako “Ove Lutherove teze nisu niti suma njegove teološke misli. U njima se tematizira samo jedan temeljni problem, a to je pitanje o oprostima. Ostale važne teme kasnije Lutherove teologije poput nauka o opravdanju, o vjeri, univerzalnom svećeništvu vjernika itd., u tezama nisu izričito spomenute. Glavna misao Lutherovih teza bila bi istinska pokora. Na ovoj poruci počiva u biti cijela reformacija. Ona potječe od Lutherova otkrivanja milosrdnog Boga i evanđeoskog učenja o pokori.”²¹

Slično kao Macut i Matošević u svojoj misli navodi kako je „potrebno ipak napomenuti da tema indulgencija predstavlja samo mala vrata kroz koja je Luther ušao u kritiku zdanja ondašnje Crkve te, usporedno s time, u proces vlastitog duhovnog nalaženja i, s time povezanog, formiranja reformacijske teologije. Jer ono što je Luther u konačnici kritizirao, odnosno pravac u kojem se profilirala njegova kritika ondašnje

¹⁹ Usp. I. MACUT, Spor oko oprosta – 95 teza Martina Luthera, 13.

²⁰ Usp. *Isto*, 8.

²¹ I. MACUT, Opravdanje po vjeri. Sola fides numquam sola, u: *Služba Božja*, 53(2013.)1, 47-63., ovdje 48.

teologije i Crkve, bio je ne samo kritika prakse kupoprodaje indulgencija, nego svaki pokušaj da čovjek svoje spasenje postigne izdižući se iz vlastite patničke stvarnosti. Pritom je sasvim nebitno čini li pojedinac to kupnjom indulgencije ili pak posizanjem za nekim drugim načinom bijega od stvarnosti: kao što je primjerice samodokazivanje putem moralnih postignuća, pobožnosti, obrazovanja, zgrtanja imetka pa i putem samog teološkog rada. Upravo stoga tema kritike indulgencija nema centralno mjesto u Lutherovoj teologiji, nego predstavlja samo kariku u lancu njezina formiranja i artikuliranja.“²²

²² L. MATOŠEVIĆ – T. MINIĆ, Lutherova teologija križa, u: *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 73(2018.)3, 343-360., ovdje 349.

2. NARAV U TEOLOGIJI MARTINA LUTHERA

U ovom poglavlju, istražit ćemo važnost pojma naravi u teologiji Martina Lutera. Pojam naravi imao je ključnu ulogu u njegovom razumijevanju odnosa između čovjeka i Boga te u nauku o spasenju. Luther je pažljivo proučavao ljudsku narav i njene ograničenosti, a njegovo shvaćanje bilo je u snažnom kontrastu s tradicionalnim pogledima njegova vremena. Mnogi teolozi i mislioci su utjecali na njegovo poimanje naravi, od kojih ćemo najviše istaknuti apostola Pavla i sv. Augustina. Lutherova kritika tradicionalnog shvaćanja pojma naravi koju ćemo detaljnije spominjati u ovom poglavlju, proizašla je iz njegovog dubokog razumijevanja čovjekove nemoći i grešnosti. Luther je prepoznao da ljudska narav nije u stanju postići pravednost pred Bogom vlastitim naporima jer je opterećena grijehom naslijeđenim od prvog čovjeka, Adama. Ova spoznaja dovela je do njegove snažne kritike koncepta ljudskih djela kao načina postizanja spasenja.

Također ćemo u ovom poglavlju nešto više reći i o samoj reformaciji koja je donijela novo razumijevanje pojma naravi. Lutherove ideje postale su temelj za obnovljeni naglasak na osobnom odnosu između vjernika i Boga, bez posredništva hijerarhijskih struktura. Spasenje nije više bilo rezervirano samo za svećenstvo ili crkvenu hijerarhiju, već je postalo dostupno svakom pojedincu koji vjeruje u Krista.

2.1. UTJECAJI NA LUTHEROVO POIMANJE NARAVI

Na Lutera i njegovu teološku misao utjecali su mnogi. Luther je bio izložen snažnom utjecaju rajnsko-flamanske mistike, koja je imala svoja središta u gradovima poput Mainza, Frankfurta i Strassbourga. Ova mistika temeljila se na učenju poznatih mistika tog vremena, kao što su flamanski mistik Ivan Ruusbroec i njemački dominikanci poput Majstora Eckharta, autor *Knjige božanske utjehe*, te Ivana Taulera. Ovi mistici su naglašavali važnost milosti kao ključnog faktora duhovnog života, opisujući je kao sudjelovanje u ljubavi Trojstva i uzdignuće u zajedništvo s Bogom. Ova perspektiva o milosti duboko se ukorijenila u rajnsko-flamanskoj mistici, koja je priznavala važnost djelovanja Božje milosti u spasenju čovjeka.

Luther je također bio privučen spisom nepoznatog autora pod nazivom *Theologia Deutsch*, koji je isticao slične koncepte o milosti i duhovnom putovanju. Luther je cijenio ovu perspektivu do te mjere da je spis čak dva puta tiskao. U sklopu ovog pokreta, koji se proširio među njemačkim zajednicama poput Braće zajedničkog života, ideja milosti postala je ključnom komponentom duhovnog života. Upravo ta perspektiva milosti duboko je oblikovala Lutherovu vlastitu teologiju.

Ova mistička učenja, prožeta dubokim duhovnim iskustvima i opisima duše koja osjeća božansko svjetlo usred *tame duše*, stvorila su plodno tlo za razmišljanja o ograničenosti ljudske naravi. Ona su dodatno naglasila da čovjek, unatoč svojim naporima, ne može sam zaslužiti opravdanje pred Bogom, već da je Božja pomoć i milost ključna za spasenje.

Unatoč zaboravu u kojem su mistički spisi pali pod utjecajem prosvjetiteljstva i protestantskog liberalizma, ideje mistike nisu nestale. Pijetizam i metodizam braće Wesley kasnije su oživjeli mističke koncepte, što je rezultiralo i daljnjim raspravama o utjecaju mistike na Lutherovu teologiju. Utjecaj mističkih struja na Luthera jasno se vidi kroz njegove reference i citate mistika poput Ivana Taulera, dok je istodobno razvio svoj vlastiti teološki izraz, duboko utemeljen u Bibliji, koji je promijenio put kršćanske misli i povijesti.²³

Apostol Pavao i sv. Augustin bili su ključni teološki i duhovni utjecaji na Luthera u njegovom razumijevanju pojma naravi. Ova dva teologa utjecala su na Lutherovo razumijevanje naravi na način da su mu pružili dublje teološke temelje za njegovo učenje o ograničenoj sposobnosti ljudske naravi i potrebi za Božjom milošću kako bi se čovjek opravdao. Luther je, dakle, svoju teologiju temeljio na Pavlovim i Augustinovim učenjima kako bi izgradio svoje vlastito shvaćanje odnosa između naravi i milosti, što je bio ključni element njegove reformacijske misije. Kako su ova dva teologa iznimno važna za Lutherovo naučavanje i samu teološku misao, reći ćemo nešto o njihovom utjecaju, ali ne ulazeći u detalje.

²³ Usp. A. MATELJAN, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, Split, 2006., 127.

2.1.1. Utjecaj sv. Pavla

Apostol Pavao duboko promišlja o prirodi grijeha, a njegovo promišljanje je posebno istaknuto u poslanicama Rimljanima, 6. i 8. poglavlju. U tim dijelovima, Pavao želi osvijestiti vjernike o potencijalnom povratku u stare obrasce grijeha, ukazujući na stalnu opasnost od pada. Istovremeno, želi naglasiti moć Božje milosti koja pruža snagu i postojanost u borbi protiv grijeha. Važno je napomenuti da Pavao u Poslanici Rimljanima 7 detaljno istražuje psihologiju grijeha. On povezuje zakon s prisutnošću grijeha i ističe ograničenja ljudske naravi. Ova analiza grijeha kao unutarnjeg sukoba oslikava duboku svijest o čovjekovoj nemoći pred grijehom i potrebu za oslobađajućim djelovanjem Božje milosti. Pavao opisuje proces u kojem se čovjek suočava sa sukobom između vlastite želje za dobrim i nemoći da se odupre grijehu. Ovo stvara osjećaj tjeskobe i slabosti, što reflektira univerzalnu ljudsku iskustvenu borbu s grijehom. Luther je, inspiriran Pavlovim teološkim dubinama, razvio koncept naravi i milosti u skladu s Pavlovim naglaskom na ljudsku nemoć i Božju milost. Ovo duboko razumijevanje ljudske borbe s grijehom i potrebe za Božjom intervencijom imalo je značajan utjecaj na Lutherovo učenje i doprinijelo je oblikovanju njegove reformacijske misli.²⁴

Apostol Pavao naglašava da vjernik, vođen Duhom Božjim i njegovom moći, ima sposobnost nadvladati sve slabosti svoje ljudske naravi. Pavao ističe da Duh Božji djeluje kao snaga koja osnažuje vjernika da se suprotstavi grijehu i živi u skladu s Božjom voljom. Kroz to djelovanje Duha, vjernik je pozvan na život svetosti i promjene.²⁵

Možemo konstatirati kako je Luther ovo Pavlovo učenje usvojio kao temeljno načelo u svojoj teološkoj misli. Njegovo razumijevanje o odnosu između ljudske naravi i Božje milosti duboko je ukorijenjeno u uvjerenju da vjernik, podržan Duhom Božjim, ima sposobnost prevladati unutarnje slabosti i porive prema grijehu. Luther je isticao da Božja milost ne samo da opravdava vjernika, već ga i osposobljava za sveti život. Ovaj aspekt Pavlovog učenja, integriran u Lutherovu teologiju, pružio je osnovu za razumijevanje naravi i milosti kao nerazdvojivih komponenti kršćanskog života. Luther je naglašavao da vjernik, iako suočen s unutarnjim konfliktima, može osjetiti osnažujući

²⁴ Usp. *Isto*, 46.

²⁵ Usp. L. NEMET, *Teologija stvaranja*, Zagreb, 2003., 117.

prisutnost Duha Božjeg koji omogućuje pobjedu nad grijehom. Ova duboka sinergija između ljudske suradnje s Božjom milošću odražava utjecaj Pavlove teologije na Lutherovu misao i ostavila je značajan pečat na suvremene koncepte duhovnog rasta i svetosti.

2.1.2. Utjecaj sv. Augustina

Goluža navodi kako se Luther volio nazivati Augustinovim učenikom te je htio reformirati teološki studij vraćanjem Svetom pismu i crkvenim ocima, osobito Augustinu.²⁶

Sv. Augustin je s dubokom introspekcijom analizirao kako je ljudska narav postala izopačena padom prvih ljudi. Ova izopačenost, prema Augustinu, nasljeđuje se kroz generacije, što naglašava sudbinu onih koji nisu podložni Božjoj milosti. Njegova teologija postavlja ključno pitanje spasenja kao ovisnog isključivo o Božjem djelovanju. Augustin definira slobodu kao sposobnost odabira dobra uz Božju milost, no istovremeno ostavlja otvorenim pitanje slobode odupiranja milosti.

Važno je istaknuti kako Augustin prepoznaje objektivnu stvarnost palog ljudskog stanja, označenu grijehom i sklonosti prema njemu. Iako ne zanemaruje Božju volju za spasenje svih, ova volja ostaje u pozadini njegove teologije. Njegova percepcija djelovanja milosti unutar koncepta *delectatio vitrix* (osvježenje koje pobjeđuje) doprinosi razumijevanju psihološkog determinizma, čije će posljedice biti značajne u budućim teološkim debatama. Augustin, čak nesvjesno, otvara vrata za razne interpretacije koje će se razviti i kasnije dovesti do zabuna.

Augustinovo poimanje izvrsno je sažeo Mateljan koji navodi: „...sve se može sažeti u tvrdnju da, prema Augustinu, nema slobode nasuprot milosti i bez milosti! Bog u svemu ima apsolutnu inicijativu. Da bi čovjek mogao surađivati, potreban mu je najprije dar milosti.“²⁷

Možemo zaključiti kako Augustin i Luther dijele sličnost u poimanju ljudske naravi, iako su živjeli u različitim vremenima. Obojica su duboko razmišljala o ljudskoj izopačenosti uzrokovanoj padom i o ograničenjima ljudske sposobnosti da sami

²⁶ Usp. B. GOLUŽA, *Povijest Crkve*, Mostar, 1998., 336.

²⁷ A. MATELJAN, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, 101.

postignu spasenje. Augustin je postavio temelje za Lutherovo razumijevanje naravi. Njegovo učenje o izvornom grijehu i naslijeđenoj korumpiranosti ljudske naravi imalo je snažan utjecaj na Lutherovu teologiju. Augustin je naglašavao da je ljudska narav duboko ranjena i da je nesposobna postići pravu pravednost i spasenje bez Božje intervencije. Luther, slijedeći Augustina, razvija koncept "simul iustus et peccator" - istovremeno pravedan i grešan. Luther vidi ljudsku narav kao duboko pogođenu grijehom, te naglašava da su ljudska djela nemoćna da zarade Božju naklonost. Umjesto toga, Luther ističe ključnu ulogu Božje milosti u spasenju. Ljudska narav, po Lutheru, nije u stanju sama postići vlastito spasenje, već je potpuno ovisna o djelovanju Božje milosti. Odnos između Augustinovog i Lutherovog poimanja naravi prožet je dubokim razumijevanjem ljudske slabosti i potrebe za Božjom intervencijom. Oba teologa naglašavaju da je spasenje Božji dar, a ne rezultat ljudskih djela. Njihove teologije doprinose razumijevanju kako ljudska narav, iako narušena grijehom, može biti obnovljena i spašena jedino po Božjoj milosti.²⁸

2.2. LUTHEROVA KRITIKA TRADICIONALNOG SHVAĆANJA NARAVI

Lutherova kritika tradicionalnog koncepta ljudske naravi označava ključan preokret u njegovoj teologiji. U doba kada je prevladavalo mišljenje da ljudska narav, unatoč ranjavanju grijehom, nosi inherentnu sposobnost za dostizanje pravednosti i duhovnog rasta, Luther je postavio pitanje o stvarnoj naravi ljudske prirode pred Bogom. Nasuprot tradicionalnim stajalištima, Luther je snažno isticao osnovno oštećenje ljudske naravi zbog prvobitnog grijeha. Nakon pada Adama, cijelo čovječanstvo je na unutarnji način (intrinzično) postalo kontaminirano i postalo plijen grijeha. Ljudska narav je potpuno i neizlječivo pokvarena. Luther je ovom shvaćanju pridružio i požudu, ističući je kao iskonski grijeh (uzimajući Augustina kao referencu). Ako je požuda identična iskonskom grijehu, tada se ne može izbrisati krštenjem, jer požudu i dalje osjećamo.

U početku, čovjek je imao sposobnost prepoznati Božju prisutnost i veličinu kroz stvorenje. No, posljedice pada u grijeh donijele su ne samo ranjenost nego i potpuno iskrivljenje ljudske naravi. Iako čovjek i dalje nosi u sebi tragove Božje prisutnosti, njegova sposobnost duboke spoznaje Boga kroz promatranje stvaranja bitno

²⁸ Usp. *Isto*, 131.

je oslabljena. Grijeh, prema Lutheru, ne samo da je unio deformaciju u ljudsku narav već je stvorio jaz između čovjeka i Boga. To znači da unatoč tome što čovjek teži spoznati Boga kroz stvaralaštvo, ta težnja je često zamagljena i ograničena njegovim iskrivljenim stanjem. Čovjek može biti sklon zabludi i idolopoklonstvu, jer njegova iskrivljena narav može ga navesti da pogrešno tumači i percipira stvarnost oko sebe. U kontekstu grijeha kao "igre slijepog miša" u odnosu na Boga, Luther istražuje kako iskrivljena narav dovodi do paradoksa. Čovjek može biti uvjeren da traži Boga, ali uslijed iskrivljenja u njegovoj naravi, njegovo traženje može ga odvesti u krivom smjeru. Ovaj paradoks produbljuje Lutherovu teologiju, potvrđujući da grijeh nije samo puki prekršaj moralnih pravila, već fundamentalna deformacija koja duboko utječe na ljudsku sposobnost spoznaje, uključujući i spoznaju Božje prisutnosti.²⁹

Ukupno gledajući, Lutherova analiza odnosa između spoznaje Boga, ljudske naravi i grijeha otkriva njegovo duboko teološko razumijevanje ljudskog stanja i potrebe za Božjom milošću kao oslobađajućim faktorom iz ovog paradoksa.³⁰ Luther u spisu *O slobodi kršćanina* navodi: „Iz ovoga je lako razumjeti zašto vjera toliko puno može, te da se s njom ne mogu usporediti nikakva dobra djela. Jer se ni jedno dobro djelo ne drži Božje riječi poput vjere i ni jedno ne može biti u duši, već samo Riječ i vjera vladaju u duši. Kakva je Riječ, takva će vjerom postati i duša, poput željeza koje, kad se sjedini s vatrom, postane užareno kao vatra. Vidimo dakle da je kršćaninu dovoljna vjera; ne treba ni jednog djela da bi postao pravedan. Pošto više ne treba nikakva djela, jamačno je oslobođen od svih zapovijedi i zakon. A ako je (od toga) oslobođen, jamačno je slobodan. To je kršćanska sloboda: jedino vjera. Ona čini, ne da besposličarimo ili da činimo ono što je zlo, već da nam nikakvo djelo nije potrebno da bismo došli do pravednosti i blaženstva.“³¹ Grbešić navodi kako je Luther obezvrijedio ljudsku narav koja nije sposobna činiti dobra djela i po kojoj se ne možemo opravdati.³²

²⁹ Usp. *Isto*, 128-129.

³⁰ Usp. L. MATOŠEVIĆ – T. MINIĆ, *Lutherova teologija križa*, 349.

³¹ M. LUTHER, *O slobodi kršćanina*, Novi Sad, 1983., 13.

³² Usp. G. GRBEŠIĆ, *Uzroci protestantske reformacije*, 64.

3. POJAM MILOSTI U TEOLOGIJI MARTINA LUTHERA

U teologiji Martina Lutera, pojam milosti zauzima centralno mjesto. On je, na temeljima biblijskog nauka i predaje, kao središte svoga nauka poučavao o spasenju po Božjoj milosti (*sola gratia* – samo milost).³³ To je jedno od temeljnih načela protestantske reformacije. Načelo *sola gratia* naglašava kako je spasenje isključivo dar Božje milosti. Luther je naučavao kako ljudi nisu u stanju zaslužiti ili postići spasenje vlastitim djelima, moralnim postupcima ili naporima. Spasenje dolazi isključivo kao dar Božje milosti koja se prima vjerom u Isusa Krista. Lutherov pojam milosti promijenio je dotadašnje razumijevanje odnosa između ljudi i Boga. Njegova naglašena potreba za Božjom milošću i odbacivanje ovisnosti o djelima označila je ključnu prekretnicu u povijesti kršćanske teologije. Luther je htio da se obnovi Kristov nauk te je razložio svoje razumijevanje pojma milosti pozivajući se na apostola Pavla i crkvenog oca Augustina. Ranije smo čitali koliko su ova dva teologa bila ključna za njegovu teologiju. Lutherovo razumijevanje pojma milosti predstavljalo je napad na skolastičku teologiju. Skolastičkom *theologus gloriae* suprotstavio je svog *theologus crucis*. Naglašavanje slobodne milosti Božje opovrglo je uobičajeno mnijenje po kojem se u Crkvi božanska milost mogla postići vlastitim snagama. Značenje opravdanja „samo po milosti“ (Rim 3,28) koje sada u potpunosti stoji u središtu vjere, za Lutera je do kraja njegovog života ostalo bitnim temeljem reformatskog navješaja i nauke.³⁴

Lutherova interpretacija biblijskog učenja o milosti temelji se na dubokom razumijevanju ključnih biblijskih tekstova koji govore o Božjoj milosti prema čovjeku. Biblijski nauk o milosti može se sažeti sljedećim navodom:

„Ali Bog, koji je bogat milosrđem, zbog svoje velike ljubavi kojom nas uzljubi, i nas, koji bijasmo mrtvi u prijestupima, oživi s Kristom (milošću ste spašeni!) s njim nas podiže i posjede na nebesima u Kristu Isusu, da u vjekovima koji nadolaze pokaže preobilno bogatstvo milosti svoje dobrotom prema nama u Kristu Isusu. Ta milošću ste spašeni po vjeri! I to nije od vas, Božji je to dar! Ne po djelima, da se ne bi tko pohvalio.“ (Ef 2, 4-9).

³³B. BUČANOVIĆ, Lutherov nauk o milosti, 25. ožujka 2020. Dostupno na: <https://reformacija.org/2020/03/25/lutherov-nauk-o-milosti/> (14. 8. 2023.).

³⁴ Usp. M. LUTHER, *Temeljni reformatorski spisi*, Zagreb, 2006., 29.

Luthерово је разумијевање милости утемљено на библијској објави па је и разумијевање Светог писма и библијске милости кључно за разумијевање његова наука.³⁵

Кључни елементи Lutherove interpretacije biblijskog učenja o milosti uključuju:

1. **Pravednost po vjeri:** Nakon povratka iz Rima, još uvijek opterećen osjećajem krivice pred Bogom, počinje intenzivnije meditirati, služeći se tekstom iz Poslanice Rimljanima: „Jer pravednost se Božja od vjere k vjeri u njemu otkriva kao što je pisano: Pravednik će od vjere živjeti“ (1, 17). Nakon ovoga Luther se osjetio potpuno slobodnim te je od mržnje prema riječima Božja pravednost došao do toga da ih je uzljubio i zavolio kao najslađe riječi. Ove su Pavlove riječi, kako sam Luther svjedoči, za njega vrata raja.³⁶
2. **Nemoćnost čovjeka pred Bogom:** Luther je duboko razumio ljudsku nemoć pred svetošću Božjom. On je vjerovao da ljudska priroda zaražena grijehom onemogućava čovjeka da postigne pravednost pred Bogom vlastitim naporima ili djelima. Luther smatra da čovjek ne može postići spasenje vlastitim djelima, to čovjeku nije moguće ni vlastitim htijenjem, odnosno vlastitom (slobodnom) voljom nego samo vjerom u Krista.³⁷
3. **Milost kao dar:** Luther je promatrao milost kao Božji dar koji se daje ljudima iz čiste ljubavi i milosrđa, a ne zbog njihovih zasluga. Ovo razumijeвање милости је било u sukobu s tadašnjom praksom Crkve koja je povezivala milost s dobrim djelima i sakramentima. U tom duhu Luther kasnije razvija svoju tezu o „sola gratia“ (samo milost), prema kojoj se vjernik ne može spasiti ni svojim zaslugama ni bilo kakvim otpustima grijeha preko darivanja novca Crkvi, nego samo voljom milosrdnoga Boga.³⁸
4. **Djelovanje милости kroz Riječ i sakramente:** Luther je vjerovao da Bog djeluje kroz svoju Riječ i sakramente kako bi ljudima objavio milost. Riječ Božja potiče

³⁵ Usp. M. LUTHER, *Temeljni reformatorski spisi*, 29.

³⁶ Usp. M. LUTHER, Predgovor prvom izdanju Opera Latina izdanja u Wittenbergu, 185-186., prema: I. MACUT, Spor oko oprosta – 95 teza Martina Luthera, 13.

³⁷ Usp. L. MATOŠEVIĆ – T. MINIĆ, Lutherova teologija križa, 351.

³⁸ L. MARKOVIĆ, O liku Martina Luthera u povodu 500. obljetnice reformacije. Jedna od najintrigantnijih osoba u kršćanskoј povijesti, 28. siječnja 2017. Dostupno na: <https://www.glas-koncila.hr/o-liku-martina-luthera-u-povodu-500-obljetnice-reformacije-jedna-od-najintrigantnijih-osoba-u-krscanskoј-povijesti/> (16. 8. 2023.).

vjeru, a sakramenti poput krštenja i euharistije postaju sredstva kroz koja se primaju Božja milost i prisutnost. O sakramentima Martin Luther ističe da sakrament sam po sebi ne opravdava, nego da vjera u sakrament opravdava (*non sacramentum, sed fides sacramenti iustificat*). Pri tome Luther traži utemeljenje u Augustinovoj rečenici u kojoj se ističe da sakrament ne djeluje *quia fit, sed quia creditur* (ne djeluje što se događa, nego što se vjeruje). Vođen takvim tumačenjem Luther povlači konkretne zaključke i smatra krivovjernim zastupati da su sakramenti Novoga saveza djelotvorni znakovi milosti. On ističe da sakrament traži čisto srce, koje se pak ne čisti ničim osim kroz samu vjeru (*sola fide*), zaključuje Luther.³⁹

5. **Aktivna vjera:** Luther je naglašavao da vjera nije pasivan stav, već aktivno povjerenje i poslušnost Bogu. Luther smatra da je jedino što se može tražiti, vjera u zasluge Isusa Krista. Ta vjera nije ona krepost kojom prijanjamo uz objavljene istine radi Božjeg autoriteta nego povjerenje (*fides fiducialis*), pouzdanje u Božje milosrđe koje nam je iskazano u Isusu Kristu.⁴⁰ Za njega kršćanska vjera počiva na četiri stupa:

- 1) Biblija je jedino mjerilo vjere. Luther u djelu *O slobodi kršćanina* navodi kako „...duša nema ni na nebu ni na zemlji ničeg drugog po čemu živi, po čemu je pravedna, slobodna ili kršćanska osim svetog Evandjelja, Božje riječi koju je Krist propovijedao.“⁴¹
- 2) Drugo: Oprost je stvar Božje Milosti. Kršćani oprost dobivaju isključivo od Boga i na osnovu Božje Milosti.
- 3) Isus Krist. Isusova smrt na krstu, simbol koji ukazuje na grijeha svih ljudi, most je koji vodi ka Bogu.
- 4) Vjera. Ono što pri tome misli objašnjava ovako: “Sve počiva na vjeri, na tome počiva život kršćana.”⁴²

Lutherova interpretacija biblijskog učenja o milosti imala je dubok i trajan utjecaj na kršćansku teologiju i praksu. Njegova shvaćanja su oslobodila ljude od tereta pokušaja da zasluže Božju ljubav i milost, te je postavljanje vjere u Krista kao osnovnog

³⁹ Usp. F. COURTH, *Sakramenti. Priručnik za teološki studij i praksu*, 1997., 85., 105-106.

⁴⁰ Usp. A. MATELJAN, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, 131.

⁴¹ M. LUTHER, *O slobodi kršćanina*, 10.

⁴² Martin Luther i raskol Rimokatoličke Crkve, 12. prosinca 2020. Dostupno na: <https://historija.info/martin-luther-i-raskol-rimokatolicke-crkve/> (16. 8. 2023.)

temelja spasenja označilo početak reformacije. Lutherova duboka refleksija nad ovim biblijskim učenjem osigurala je da milost postane ključna tema u kršćanskoj teologiji i životu vjernika.

4. ODNOS IZMEĐU NARAVI I MILOSTI U TEOLOŠKOJ MISLI MARTINA LUTHERA

U teološkom razmišljanju Martina Lutera, odnos između ljudske naravi i Božje milosti predstavljao je ključan element njegovih doktrina. Luther je snažno isticao važnost razumijevanja ljudske prirode i Božje milosti kako bi se pravilno shvatio put prema spasenju. Njegovo razumijevanje ove teme duboko je prožimalo njegova tumačenja Biblije, osobito Novog zavjeta, te proizlazilo iz njegovih osobnih duhovnih iskustava i teoloških spoznaja.

Kao što smo već ranije naveli, prema Lutheru, ljudska narav nosi sklonost prema grijehu i nesavršenosti. Stanje ljudske naravi nakon pada Adama i Eve označeno je grijehom i duhovnom smrću. Koncept *peccatum originale* (izvorni grijeh) koji postoji u svakom ljudskom biću ukazuje na to da ljudi ne mogu postići vlastitu pravednost i spasenje svojim djelima.⁴³

Luther je s druge strane naglašavao neograničenu i besplatnu Božju milost prema ljudima. Vjerovao je da je spasenje čisti dar Božje milosti te da ljudi ne mogu zaslužiti svoje spasenje djelima, već isključivo vjerom u Krista. Njegovo učenje o Božjoj milosti predstavljalo je temelj njegove teologije i reformatorskog pokreta.

Odnos između ljudske prirode i Božje milosti bio je ključan za Lutherovo shvaćanje ljudske nemoći u postizanju spasenja te istodobno za otkrivanje Božje velike ljubavi i milosti prema čovječanstvu. Ova je koncepcija oblikovala osnovne teološke doktrine protestantske reformacije i ostavila dubok utjecaj na kršćansku teologiju tijekom stoljeća.

Paralelno s tim, kao uvjereni nominalist, Luther je otvoreno zagovarao neslobodu ljudske volje u pitanjima koja se tiču spasenja. Njegovo učenje isticalo je isključivost djelovanja božanske milosti koja se prima vjerom. Najizraženiji oblik ove nove teologije moguće je uočiti u Lutherovoj *Disputaciji protiv skolastičke teologije*, održanoj 4. rujna 1517. godine. Luther ističe da bez Božje milosti čovjek može težiti i činiti samo zlo. On nije slobodan okrenuti se prema Bogu; bez milosti nužno izabire krivi put. Također, nije istinito da čovjek vlastitim snagama može iskazati ljubav prema Bogu iznad svega. Luther naglašava da je inicijativa uvijek Božja te da je Božji izbor i

⁴³ Usp. A. MATELJAN, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, 128.

predodređenje jedini uvjet za spasenje. Tvrdnje da čovjek može sam ukloniti prepreke svojim djelovanjem je pogrešno. Ako je prepušten sam sebi, čovjek nema ispravno razumijevanje niti ispravnu volju. Luther smatra da nije moguće postići spasenje putem dobrih djela; potrebna je Božja milost kako bismo mogli izvršiti djela pravednosti.

Luther smatra kako u istom činu nije moguće istovremeno ljubiti Boga zbog Njega samog i stvorenje zbog Boga; ljubav prema Bogu i stvorenju ne mogu koegzistirati. Ljubiti Boga iznad svega znači odbaciti samoga sebe i spoznati samo Boga. Luther naglašava da milosti koja sve počinje i odbacuje poimanje da pristup spasenju ne bi bio uvjetovan milošću koja opravdava. Naučava da milost nije uvjetovana dobrim djelovanjem, već je inherentna ljudskoj naravi. Lutherovo učenje oblikuje čovjekovo usmjerenje prema Bogu od samog početka, odbacujući ono što bi trebalo biti odbačeno i iz tomističkog i osobito augustinovskog stajališta.⁴⁴

Proučavajući Poslanicu Rimljanima, Martin Luther je postao svjestan široko prihvaćenog, ali krivo shvaćenog stajališta svoga vremena - da je spasenje moguće postići putem činjenja dobrih djela. No, Luther nije umanjivao važnost dobrih djela; vanjski pokazatelji unutarnjeg osjećaja zaista su bili nužni. Unatoč važnosti dobrih djela, ona nisu imala moć osigurati oprost grijeha i spasenje. Ova sigurnost morala je proizići iz vjere u Isusa Krista, a ne iz čovjekovih postupaka; ne iz naše poslušnosti, već iz Kristove poslušnosti prema Ocu. To je upravo razlog za Lutherov naglasak na vjeri: samo nas vjera preoblikuje u Kristu i omogućuje nam da živimo kroz Njega. Konačno, spasenje se potpuno nalazi u Kristu, pružajući nam sigurnost našeg spasenja.⁴⁵ Prema tome, Luther navodi:

„Nije pravedan onaj koji čini mnogo djela, već onaj koji bez djela mnogo vjeruje u Krista. Pravednost Božja ne postiže se na temelju jedno za drugim nanizanih djela, kako to uči Aristotel, nego se daruje po vjeri. ‘Pravednik će živjeti od svoje vjere’ (Rim 1,17) i ‘Ako čovjek srcem vjeruje postiže pravednost’ (Rim 10,10). U tome želim ovo ‘bez djela’ ovako dati na znanje: Nije da pravednik ništa ne čini, već mu njegova djela ne mogu pribaviti pravednost. Naprotiv, njegova pravednost čini djela. Milost i vjera se naime izljevaju bez naše pomoći, a potom uskoro slijede djela. Tako Rim 3,20 kaže: ‘Jer nikoga neće pred Bogom opravdati djela Zakona’, a Rim

⁴⁴ D. PATAFTA, Luther – put prema reformaciji, 16. siječnja 2017. Dostupno na: <https://put-istina-zivot.com/luther-put-prema-reformaciji/> (20. 8. 2023.)

⁴⁵ I. MACUT, Spor oko oprosta – 95 teza Martina Luthera, 16.

3,28: ‘Tako držimo da se čovjek opravdava samo vjerom, bez djela Zakona, tj. djela ne mogu učiniti ništa da privedu k pravednosti’⁴⁶

Što točno prema Lutherovom stajalištu predstavlja istinsku pokoru? Ricca navodi kako je to okretanje prema Kristu svjesnog vlastitih grešaka i prekršaja. U Kristu, čovjek traži pravednost i mir. Ricca dalje objašnjava kako to ne znači neprestano stanje pokore za kršćanina, već kontinuirano okretanje prema Kristu. Taj kontinuirani okret treba biti prisutan cijelog života, iznova počinjući svaki dan. U osnovi, to predstavlja unutarnju borbu kršćanina koja traje sve do konačnog stupanja u Kraljevstvo Božje. Ova borba igra se unutar nas samih i protiv nas samih, posebno kad se naginjemo prema grijehu. Ova borba je borba protiv ‘starog ja’ koje se usmjerava samo prema sebi, te za ‘novo ja’ koje je rođeno iz Božje Riječi i Duha, te po vjeri živi za Boga i bližnjega. Pokora predstavlja početak ove unutarnje borbe, kako ističe teolog Ricca. Međutim, početak ove borbe ne jamči automatski pobjedu. Ricca napominje kako mnogi čak i ne započinju ovu borbu niti znaju išta o njoj. Ova prava borba predstavlja istinsku pokoru; stoga se ne smijemo oslanjati na vlastitu snagu niti sami voditi tu borbu. Ako to činimo, poraz je neizbježan. Stoga je Lutherovo stavljanje pokore u središte i razgovor o njoj također poziv na ozbiljnost u okretanju od grijeha i trajni poziv na pravu pokoru za sve nas.⁴⁷

Luther ističe kako jedino što se može tražiti jest vjera u zasluge Isusa Krista. Međutim, ta vjera nije samo moralna vrlina kojom prihvaćamo otkrivene istine zbog Božjeg autoriteta; to je zapravo duboko ukorijenjeno povjerenje (*fides fiducialis*), oslanjanje na Božje milosrđe koje nam je očitovano kroz Isusa Krista. Baš kao što oprost grijeha uključuje neuzimanje grijeha u obzir, tako i milost opravdanja podrazumijeva jednostavno vanjsko priznavanje (*imputatio*). Opravdanje je, prema Lutheru, čisto pravni proglas pravednosti, što u suštini ne mijenja osobu. Ovaj koncept najbolje izražava Lutherova tvrdnja kako je opravdani čovjek istovremeno pravednik i grešnik (*simul iustus et peccator*). Dakle, za opravdanje je potrebna samo vjera, u smislu povjerenja u Božje milosrđe.⁴⁸

Dobra djela prema Lutheru proizlaze kao posljedica opravdanja kroz vjeru. Iako nužno slijede opravdanje, na nikakav način mu ne prethode. Luther ne želi da

⁴⁶ Usp. M. LUTHER, *Temeljni reformatorski spisi*, 45.

⁴⁷ Za misao P. Ricche usp. I. MACUT, *Spor oko oprosta* – 95 teza Martina Luthera, 15-16.

⁴⁸ A. MATELJAN, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, 130.

opravdanje bez djela bude shvaćeno kao da pravednik ništa ne čini, nego da njegova djela ne uzrokuju njegovu pravednost. U stvarnosti, kršćansko opravdanje sastoji se od dva elementa: s čovjekove strane, to je osiguranje srca; s Božje strane, to je neuzimanje grijeha u obzir. Vjera pokreće opravdanje, a neuzimanje ga dovršava. Zasluge Isusa Krista mogu se usporediti s plaštem koji nas prekriva pred Bogom, čineći nas pravednima unatoč tome što ostajemo narušeni u svojoj biti. Bog oprašta krivicu grijeha, ali sam grijeh, koji prebiva u našoj pokvarenoj naravi, ostaje. Luther tvrdi: „Bog briše grijehe u smislu krivnje i snage samog grijeha, ali ne u smislu biti grijeha. Ta snaga grijeha se putem nezaslužnog milosrđa briše, ali zaista ostaju pravi ostatci tog otrova. Prema tome, obje izjave su istinite: nijedan kršćanin nema grijeha, ali svaki kršćanin ostaje grešnik.“⁴⁹ Dakle, Lutherov cijeli nauk o opravdanju treba razumjeti u svjetlu nauka o narušenosti ljudske prirode.

Logična posljedica Lutherova nauka o iskonskom grijehu je nemogućnost zaslužnih djela. Kada je čovjek izgubio prvotnu pravednost, njegova je narav postala toliko narušena da je više nije moguće obnoviti na Zemlji. Slijedeći filozofski aksiom *agere sequitur esse*, proizlazi da iz narušene naravi mogu proizaći samo zla djela. Sam Luther izjavljuje: „Svako dobro djelo bilo kojeg pojedinca u ovom životu je narušeno zbog grijeha koji ga zarobljava u tijelu, čineći pojedinca vječnim dužnikom i grešnikom prema Božjem zakonu. Dobra djela ne čine osobu dobrim; zapravo, dobra osoba čini dobra djela. Osoba sama mora biti dobra prije nego što bilo koja djela iz takve osobe mogu proizaći.“⁵⁰

⁴⁹ *Isto*, 130.

⁵⁰ *Isto*.

5. UTJECAJ LUTHEROVE TEOLOŠKE MISLI NA KRŠĆANSKU TRADICIJU

Na temelju svega navedenoga, uvidjeli smo ranije u radu kako je Lutherova teološka misao duboko prožimala kršćansku tradiciju i utjecala na povijest kršćanstva. Njegovo djelovanje kao reformatora označilo je početak pokreta poznatog kao protestantizam, što je rezultiralo osnivanjem novih kršćanskih denominacija i promijenilo religijski, socijalni i politički kontekst Europe. Neki od ključnih aspekata Lutherove teologije koji su imali značajan utjecaj na kršćansku tradiciju su:

Doktrina o opravdanju vjerom: Luther je istaknuo da je spasenje dar Božje milosti, nešto što ne možemo zaslužiti dobrim djelima ili djelima pokore. Njegova teologija opravdanja vjerom postala je temeljna doktrina protestantizma, istaknuvši važnost vjere u Krista kao načina primanja Božjeg oprostjenja i milosti.

Biblija kao temelj vjere: Luther je naglasio važnost Biblije kao glavnog izvora vjere i autoriteta. Njegova teologija *sola scriptura* (samo Pismo) pozvala je na to da je Biblija jedini autoritativni izvor kršćanske doktrine, protiveći se tadašnjem učenju koje je stavljalo crkvu iznad Biblije.

Služba svećenstva: Luther je naglasio općinstvo svih vjernika i njihovu kraljevsku svećeničku službu. Odbacio je hijerarhijski sustav svećenstva i apostolsko nasljeđe, što je dovelo do nastanka različitih oblika organizacije i liderstva u protestantskim crkvama.

Sakramenti: Luther je zadržao samo dva sakramenta, krštenje i Večeru Gospodnju, jer su, kako je vjerovao, jasno utemeljeni u Bibliji. Njegovo razumijevanje sakramenata i način na koji ih je uobličio u obrede, imali su utjecaj na ritualnu praksu u protestantskim crkvama.

Odnos prema kleru: Kritizirajući mnoge prakse i zloupotrebe klera svoga vremena, uključujući prodaju oprosta i bogatstvo Crkve, Lutherova kritika i poziv na jednostavnost, skromnost i posvećenost duhovnoj službi imali su velik utjecaj na promjene unutar crkvenih institucija.⁵¹

⁵¹ A. PEHLIĆ, Ovako je Luther gledao na sakramente, 9. ožujka 2018. Dostupno na: <https://ipaprkc.org/2018/03/09/ovako-je-luther-gledao-na-sakramente/> (25. 8. 2023.)

Principi Martina Luthera duboko su oblikovali njegovu teologiju i ostavili izniman utjecaj na kršćansku tradiciju. Ovi principi, poznati kao *sola* načela, izražavaju ključne teološke koncepte koje je Luther zagovarao kao odgovor na tadašnje probleme u Crkvi.

Prvo načelo, *sola fide* (samo vjera), naglašava važnost vjere u zasluge Isusa Krista kao jedini put do spasenja. Luther je vjerovao da vjera nije samo intelektualno prihvaćanje objavljenih istina, već duboko povjerenje u Božje milosrđe koje je očitovano u Isusu Kristu. Ovo načelo je bilo ključno u kontrastiranju pogrešnom mišljenju tog vremena koje je tvrdilo da se spasenje može postići dobrim djelima. Luther nije kanio umanjiti važnost dobrih djela, ali je isticao da ona ne mogu osigurati oprost grijeha i spasenje. Spasenje, prema njemu, treba biti temeljeno na vjeri u Krista, a ne na ljudskim djelima ili poslušnosti.

Drugo načelo, *sola scriptura* (samo Pismo), naglašava Bibliju kao glavni izvor kršćanske doktrine. Luther je vjerovao da Crkva ne bi trebala biti iznad Biblije te da bi vjerska učenja trebala biti izvedena iz Božje riječi. Ovo načelo odražava njegovo protivljenje tadašnjim praksama i naučavanjima Crkve koja je često postavljala svoju hijerarhiju i tradiciju iznad autoriteta Biblije. No, kako su se stoljeća odmicala, ponekad se događalo da su teolozi interpretirali Bibliju na različite načine, što je dovelo do različitih denominacija i teoloških pravaca.

Treće načelo, *sola gratia* (samo milost), ističe ljudsku ovisnost o Božjoj milosti za spasenje. Luther je istaknuo da ljudska priroda, iskvarena grijehom, ne može samostalno postići pravednost pred Bogom. Umjesto toga, on je vjerovao da je spasenje Božji dar koji se temelji na Njegovoj milosti, a ne na zaslugama ljudskih djela. Kroz stoljeća, ovo načelo se ponekad interpretiralo na različite načine, a nekad je čak i gubilo svoje značenje unutar teologije.

Danas, ova *sola* načela i dalje imaju značajan utjecaj na kršćansku teologiju i praksu, unatoč različitim interpretacijama i izazovima. U suvremenom kršćanstvu, ova načela su često izazov za razumijevanje i primjenu. Na primjer, pitanje o odnosu vjere i djela i dalje je važno pitanje u teološkim raspravama. Mnoge kršćanske denominacije nastoje održati ravnotežu između važnosti vjere i nužnosti djela u životu vjernika.

Pitanje interpretacije Biblije također ostaje izazovno, s mnogim teolozima koji se suočavaju s različitim interpretacijama istih biblijskih tekstova. Mnogi teolozi također

istražuju dublje značenje *sola gratia* načela, suočavajući se s pitanjima kako točno milost djeluje u ljudskom spasenju i kako to utječe na život vjernika.

U suštini, Lutherova *sola* načela ostaju relevantna i inspirirajuća u današnjem kršćanskom svijetu. Ona podsjećaju vjernike da je vjera u Isusa Krista, temeljenje na Božjoj riječi i oslanjanje na Božju milost srž kršćanske vjere. Dok su izazovi i promjene tijekom stoljeća utjecali na interpretaciju ovih načela, njihova bitna poruka i dalje ostaje živa i duboko ukorijenjena u kršćanskoj tradiciji.⁵²

Razmatranje Lutherovih ideja unutar konteksta Katoličke teologije donosi dublje razumijevanje o tome kako je Lutherova reformacija oblikovala katoličku Crkvu te kako su katolički teolozi reagirali na njegove nauke. U odnosu na ključne razlike između Lutherove teologije i katoličke teologije tog vremena, istaknut ćemo još jednom bitne aspekte, iako smo ih se i ranije dotaknuli.

Jedna od glavnih razlika odnosila se na nauk o opravdanju vjerom. Luther je naglašavao da je čovjek opravdan jedino Božjom milošću koju prihvaća vjerom, dok je katolička teologija uključivala razne elemente poput djela, sakramenata i pokore kao načina sudjelovanja u Božjoj milosti, prema načelu et - et. Također, Luther je, kako smo vidjeli ranije u radu, kritizirao praksu trgovine oprostima i manipuliranja sakramentima od strane Crkve u ono vrijeme, dok su katolički teolozi isticali važnost sakramenata kao sredstava milosti i svetosti. Pitanje autoriteta Crkve i Pisma također je predstavljalo bitnu razliku. Luther je zagovarao *sola scriptura* (samo Pismo) kao temelj vjere, dok je katolička teologija uključivala i crkvenu tradiciju i učiteljstvo kao izvore autoriteta. Različiti pristupi slobodnoj volji također su se razlikovali. Luther je naučavao o čovjekovoj neslobodnoj volji, dok su katolički teolozi naglašavali suradnju čovjeka s Božjom milošću i vjerom koja je uključivala slobodnu volju. U odnosu prema Mariji i svecima, Luther se protivio štovanju Marije i svetaca, dok je katolička teologija zadržala važne doktrine o Bezgrešnoj Djevici Mariji i ulozi svetaca kao zagovornika pred Bogom. Kritika papinskog autoriteta bila je također ključna u Lutherovom učenju, dok je katolička teologija i dalje podržavala papinsku vlast i primat.

Unatoč tim razlikama, treba napomenuti da je Katolička Crkva nakon Lutherove reformacije provela vlastite unutarnje reforme na Koncilu u Tridentu (1545.-1563.),

⁵² I. RAGUŽ, Martin Luther, 25. travnja 2017. Dostupno na: <https://www.svetlorijeci.ba/martin-luther/> (25. 8. 2023.)

odgovarajući na neka pitanja koja su se isticala u Lutherovim učenjima. Papa Franjo ima pozitivniji stav u odnosu na samog Luthera. Sudjelovao je na obilježavanju 500. obljetnice u Lundu te je zahvalio Gospodinu za tu zajedničku komemoraciju. Tom je prigodom u Lundu potpisana i zajednička deklaracija. Macut navodi da nam to sve pokazuje kako unutar Katoličke Crkve postoje oprečni glasovi u odnosu na obilježavanje 500. obljetnice početka reformacije. Važno je istaknuti kako je ovo prvi put u povijesti da se ta obljetnica slavi u ekumenskom duhu. U tom je kontekstu potrebno spomenuti i vrlo značajan dokument Luteransko-katoličke komisije za jedinstvo pod naslovom *Od sukoba do zajedništva*, tiskan 2013. godine upravo o 500. obljetnici koja se slavi 2017. godine, u kojem se, među ostalim, obrađuju i četiri temeljne teološke teme Martina Luthera, koje su u središtu ovog rada: opravdanje, euharistija, služba, Pismo i tradicija, koje ćemo sada i izložiti. Nećemo detaljnije ulaziti u sam dokument, ali je bitno istaknuti kako se u uvodnom dijelu ističe kako danas „između luterana i katolika rastu shvaćanje, suradnja i međusobno poštivanje” te su obje strane shvatile kako ima više onoga što nas ujedinjuje negoli onoga što nas dijeli; na poseban način ističe se zajednička vjera u Boga jednoga i trojedinoga i objava u Isusu Kristu te priznavanje temeljnih istina nauka o opravdanju.⁵³

Nikić navodi kako kad analiziramo dotadašnje teološke konsenzuse, postaje očito da svako Lutherovo načelo *sola* možemo razumjeti kao *prima*. U takvom kontekstu, jasno postaje da je Luther nesumnjivo istakao Sveto Pismo kao prioritet ispred Predaje, Božju milost i čovjekovu vjeru kao prioritet ispred vjerničkih djela. Ovo tumačenje Lutherovih načela (*sola scriptura, sola gratia, sola fide*) više nije isključivo, već inkluzivno. Pravilno shvaćanje i međusobni odnos ovih načela ne vodi njihovu isključivanju jednog u korist drugog, već njihovom harmoničnom povezivanju: i jedno i drugo. Nikić smatra kako je potrebno pravilno izbalansirati i cijeliti ova načela.

Suvremeni promatrači s obje strane primjećuju da ovakav pristup Lutherovim načelima zaista odražava njegovo teološko naslijeđe. Luther tvrdi da djela proizlaze iz ispunjavanja zapovijedi vjerom i da imaju značajnu ulogu. Iz toga zaključuje da kršćanin ne živi samo za sebe, već u Kristu i za bližnjega: u Kristu živi putem vjere, a za bližnjega putem ljubavi, što se logično potvrđuje djelima.

⁵³ Prema: I. MACUT, *Od sukoba do zajedništva*. Četiri teološke teme dokumenta Luteransko-katoličke komisije o jedinstvu i zajedničkoj komemoraciji reformacije u 2017. godini, *Crkva u svijetu*, 52(2017.)4, 612-631., ovdje 614.

Iz toga proizlazi da približavanje ovih načela nije samo moguće, već i nužno. Ovo približavanje dodatno se ističe u Zajedničkoj izjavi o opravdanju iz 31. listopada 1999. godine, gdje se ističe da smo opravdani isključivo milošću kroz vjeru u Kristovo djelo spasenja. To ne proizlazi iz naših zasluga, već iz Božjeg opravdanja putem Duha, koji osvježava naša srca, osposobljava nas i potiče na činjenje dobrih djela. Stoga se ne radi o postavljanju vjere i milosti naspram djela, ili Pisma naspram Predaje, već o njihovom međusobnom prožimanju. Kroz vjeru, čovjek se uzdiže prema Bogu, a kroz djela ljubavi spušta prema bližnjem, ostajući u prisutnosti Božjoj. Ovaj sintezis ne samo da pojačava razumijevanje Lutherovih načela, već pruža dublji uvid u njegovu teološku ostavštinu i njen utjecaj na kršćansku tradiciju.⁵⁴

Možemo zaključiti kako današnje ekumensko okruženje pokazuje sve veći interes za dijalog i razumijevanje među različitim denominacijama. Lutherova teologija ostaje važan dio kršćanske povijesti, a suvremeni teolozi i dalje proučavaju njegove ideje u širem ekumenskom kontekstu. Danas, odnos katoličke teologije prema Lutheru i njegovoj reformaciji znatno se promijenio u odnosu na razdoblje neposredno nakon Lutherove smrti. Sadašnji odnos katoličke teologije prema Lutheru je uravnoteženiji, a katolički teolozi prepoznaju njegovu ulogu u povijesti kršćanstva i doprinos njegovim promjenama u crkvenom životu i teologiji. Iako postoje teološke razlike između katoličke i protestantske teologije, postoji veći naglasak na prepoznavanju zajedničkih vrijednosti i područjima suradnje, poput etičkih i društvenih pitanja.

U današnjem ekumenskom kontekstu, dijalog i suradnja između katoličke i protestantske teologije, uključujući Lutheranske crkvene zajednice, postaju sve značajniji za napredak prema jedinstvu među kršćanskim zajednicama. Ovaj proces izgradnje uzajamnog razumijevanja i poštovanja doprinosi stvaranju mostova prema jedinstvu u Kristu.

⁵⁴ Usp. N. IKIĆ, Ne-suglasje o euharistiji, Martin Luther i Dokument iz Lime (1982.). Pogled iz katoličke, pravoslavne i komisijske perspektive u svjetlu današnjih euharistijskih diskusija, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 58(2018.)1, 19-43., ovdje 36.

ZAKLJUČAK

U radu smo istražili bitne aspekte Lutherove teološke misli u vezi odnosa između naravi i milosti te smo iznijeli važnost utjecaja apostola Pavla i sv. Augustina u oblikovanju Lutherovih teoloških ideja. Kroz analizu Lutherove introspekcije o ograničenosti ljudske spoznaje Boga, shvatili smo da se njegova teologija duboko ukorijenila u razumijevanju iskrivljene i oslabljene ljudske naravi pod utjecajem grijeha.

Ovaj rad je naglasio da Lutherova teologija nije proizašla iz izoliranog razmišljanja, već je bila plod utjecaja različitih struja. Mističke struje, poput rajnsko-flamanske mistike koja je naglašavala milost i duhovno putovanje, obogatile su Lutherovu refleksiju. Apostol Pavao, sa svojim naglaskom na vjeru u Krista kao temelj spasenja, također je snažno oblikovao Lutherov koncept *samo vjera*. Uz to, sv. Augustin dao je dubok uvid u prirodu ljudskog stanja nakon pada u grijeh te važnost Božje milosti za spasenje. Ovi različiti sjedinili su se i radikalizirali u Lutherovom teološkom izražavanju gdje je odnos između pale čovjekove naravi i Božje milosti postao središnji element njegove misli.

U današnjem modernom kontekstu, promišljanje o ovim konceptima otvara vrata za dublje razumijevanje teološke refleksije unutar kršćanske tradicije. Utjecaji mističkih struja i misli svetih otaca i dalje potiču suvremene teologe na dublje promišljanje o odnosu između čovjeka i Boga te o ulozi milosti u tom odnosu.

Katolički i protestantski pristup ovim temama također imaju značajan utjecaj na teološke rasprave. Dok su katolička teologija i učenje naglašavali ulogu sakramenata, autoriteta Crkve i suradnje čovjeka s Božjom milošću, protestantska teologija, s Lutherom kao njenim prominentnim predstavnikom, stavljala je naglasak na vjeru kao temelj spasenja i odbacivala dodatne obrasce djela.

Kroz ovaj rad, shvatili smo da Lutherova teologija nije samo prošla etapa u povijesti kršćanstva, već i dalje ima važnu ulogu u suvremenim teološkim raspravama. Njezina duboka povezanost s mističkim naslijeđem, apostolskom predajom i ranokršćanskim učenjem pruža temelj za razumijevanje suštinskih pitanja vjere i ljudske naravi.

Stoga, Lutherove ideje ostaju relevantne u suvremenim teološkim diskusijama, nastavljajući izazivati kršćansku misao u potrazi za dubljim razumijevanjem odnosa

između čovjeka i Boga. Kroz dijalog i istraživanje, katolički i protestantski pristupi imaju priliku da nadopunjuju jedni druge, doprinoseći većem razumijevanju i zajedništvu unutar kršćanske ekumene.

LITERATURA

- BAINTON, R. H., *Na tome stojim. Život Martina Luthera*, Zagreb, 2002.
- BUČANOVIĆ, B., Lutherov nauk o milosti, 25. ožujka 2020. Dostupno na: <https://reformacija.org/2020/03/25/lutherov-nauk-o-milosti/> (14. 8. 2023.).
- COURTH, F., *Sakramenti. Priručnik za teološki studij i praksu*, Đakovo, 1997.
- GOLUŽA, B., *Povijest Crkve*, Mostar, 1998.
- GRBEŠIĆ, G., Uzroci protestantske reformacije, u: *Diacovensia*, 28(2022.)1, 55-78.
- IKIĆ, N., Ne-suglasje o euharistiji, Martin Luther i Dokument iz Lime (1982.). Pogled iz katoličke, pravoslavne i komisijske perspektive u svjetlu današnjih euharistijskih diskusija, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 58(2018.)1, 19-43.
- KOTTJE R. – MOELLER B., *Ekumenska povijest Crkve 2. Srednji vijek i reformacija*, Zagreb, 2008.
- LOHSE, B., *Martin Luther*, Zagreb, 2006.
- LUTHER, M., *Temeljni reformatorski spisi*, Zagreb, 2006.
- LUTHER, M., *O slobodi kršćanina*, Novi Sad, 1983.
- MATELJAN, A., *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiju milosti*, Split, 2006.
- MACUT, I., Spor oko oprosta – 95 teza Martina Luthera, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 58(2018.)1, 5-18.
- MACUT, I., Opravdanje po vjeri. Sola fides numquam sola, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 53(2013.)1, 47-63.
- MACUT, I., Od sukoba do zajedništva. Četiri teološke teme dokumenta Luteransko-katoličke komisije o jedinstvu i zajedničkoj komemoraciji reformacije u 2017. godini, u: *Crkva u svijetu*, 52(2017.)4, 612-631.
- MARKOVIĆ, L., O liku Martina Luthera u povodu 500. obljetnice reformacije. Jedna od najintragantnijih osoba u kršćanskoj povijesti, 28. siječnja 2017. Dostupno na: <https://www.glas-koncila.hr/o-liku-martina-luthera-u-povodu-500-obljetnice-reformacije-jedna-od-najintragantnijih-osoba-u-krscanskoj-povijesti/> (16. 8. 2023.).

MATOŠEVIĆ L. – MINIĆ T., Lutherova teologija križa, u: *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 73(2018.)3, 343-360.

NEMET, L., *Teologija stvaranja*, Zagreb, 2003.

PATAFTA, D., Luther – put prema reformaciji, 16. siječnja 2017. Dostupno na: <https://put-istina-zivot.com/luther-put-prema-reformaciji/> (20. 8. 2023.).

PEHLIĆ, A., Ovako je Luther gledao na sakramente, 9. ožujka 2018. Dostupno na: <https://ipaprkc.org/2018/03/09/ovako-je-luther-gledao-na-sakramente/> (25. 8. 2023.)

RAGUŽ, I., Martin Luther, 25. travnja 2017. Dostupno na: <https://www.svjelorijeci.ba/martin-luther/> (25. 8. 2023.)

VULIĆ, B., Navikavanje slobode na Božje milosrđe. O vremenitim kaznama i oprostima u: I. RAGUŽ – Š. ŠOKČEVIĆ (ur.), *O Božjem milosrđu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog simpozija o milosrđu održanog 22. travnja 2016. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku*, Đakovo, 2016., 75-94.

Martin Luther i raskol Rimokatoličke Crkve, 12. prosinca 2020. Dostupno na: <https://historija.info/martin-luther-i-raskol-rimokatolicke-crkve/> (16. 8. 2023.)